

може бути відшкодована матеріально, а не за допомогою розстрілу винного.

Смертна кара повністю заперечує принцип реабілітації в суспільстві і дотримання прав людини. Ставлення до злочинців як до небажаних елементів, яких потрібно викоринити, – це жорстокий і тоталітарний підхід до попередження злочинності, не гідний цивілізованого суспільства. Злочинці не є нелюдьми – вони є людьми, яких породило саме суспільство. Найчастіше злочини скоюють у крайній миттєвості життя, особливо за стресових і виняткових обставин, або вони є підсумком багатьох років страждань від насилля та жорстокості, бездіяльності правоохоронних і соціальних служб.

Досвід багатьох країн, які відмовилися від смертної кари, свідчить про те, що небезпечних злочинців можна надійно ізолювати від суспільства, не вдаючись до страти. Особи, які піддаються страти, становлять невелику частку від усіх злочинців. Страти, в основному, спрямовані на те, щоб позбавити життя людини і не дати їй скоїти злочини в майбутньому – при цьому більшість таких людей у будь-якому разі цього знову не зробила б [5].

Ось як висловлюється з цього приводу О.Ф. Шишов: «Смертна кара – свідок певних витрат товариства, що саме винне в тому, що з'являються вбивці, гвалтівники, зрадники Батьківщини й інші небезпечні злочинці. Всі сили суспільства мають бути спрямовані на попередження

злочинів, створення здорової, нормальної обстановки у всіх сферах нашої дійсності». Природно, що ідеального суспільства немає, але в будь-якому суспільстві завжди будуть такі паталогічні вбивці, гвалтівники, маніяки, на яких не впливають ні рівень життя, ні загальна обстановка суспільства, ні той моральний приклад, про який говорить А. Адамов: «В руках громади <...> є безліч форм морального впливу на людей. Але одна з найбільш ефективних <...> – приклад, зразок для наслідування, якась загальна і непорушна моральна норма». Не сперечаюся, засіб ефективний, але знову ж таки – не для всіх [3].

Є один досить сильний аргумент, за аналогією з медициною: чому лікарям заборонено навіть у разі смертельної хвороби припинити тортури вмираючого? Адже це, здається, найгуманніше, що може зробити лікар. Тому що раптом людина видужає? Медицина розуміє, що поки вона не всесильна і не все знає. Тут можна знайти аналогію зі смертною карою. Раптом людина ... виправиться? А якщо ні? Де гарантія того, що закоренілий злочинець присвятить все життя каяттю? Крім того, нерідкі випадки самогубств серед невиліковно хворих.

Смертна кара – найжорстокіший вид покарання в Україні. Її скасування є цілком виправданим, оскільки суперечить конституційним засадам нашої держави і на сучасному етапі розвитку Україна не потребує такого виду покарання, як смертна кара.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР; станом на 21 травня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
2. Конвенція Ради Європи про захист прав людини та основоположних свобод від 4 лист. 1950 р. / *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. Шишов О.Ф., Парфенов Т.С. Смертна кара: за і проти : монографія, Москва : Юрид. лит., 1989. 525 с.
4. Михлин А.С. Смертна кара. Вчора, сьогодні, завтра : монографія, Москва : 1997. 168 с.
5. Почему смертная казнь должна быть отменена. URL: <https://dp.spring96.org/ru/why> (дата звернення: 21.05.2019).
6. 10 аргументов «за» і «против» смертной казни. URL: <https://fishki.net/1868775-10-argumentov-za-i-protiv-smertnoj-kazni.html> (дата звернення: 21.05.2019).

УДК 343.815

КОРЕЛЯЦІЯ ПОКАЗНИКІВ РЕЦИДИВНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ З РЕЗУЛЬТАТАМИ ДІЯЛЬНОСТІ ВИХОВНИХ КОЛОНІЙ

CORRELATION INDICATORS OF CRIME RECIDIVISM WITH RESULTS OF THE ACTIVITIES OF JUVENILE COLONIES

Канібер Ю.М.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ*

На підставі огляду повідомлень засобів масової інформації, результатів моніторингу правозахисних організацій, представників громадянського суспільства та матеріалів контрольно-наглядової діяльності публічної влади в статті відображено сучасний стан діяльності виховних колоній в Україні. Нині в Україні функціонують Мелітопольська виховна колонія для неповнолітніх жіночої статі, Кременчуцька, Прилуцька, Ковельська виховні колонії для неповнолітніх чоловічої статі, де станом на 1 січня 2019 р. відбували покарання у вигляді позбавлення волі 117 неповнолітніх. Провідними тенденціями реформування системи кримінально-виховних установ для неповнолітніх є скорочення кількості виховних колоній і осіб, що відбувають у них покарання, та покращення умов відбування покарання. З огляду на економічні рушійні сили реформування кримінально-виконавчої системи прогнозовано, що через декілька років в Україні залишаться дієвими лише по одній виховній колонії для осіб чоловічої та жіночої статі. Така перспектива не тільки відповідає організаційним і фінансовим можливостям держави, а й збігається з тенденціями розвитку суспільної правової свідомості, що знаходить відображення в стратегіях пенітенціарної політики та кримінально-виконавчої законодавстві. Відповідаючи на основне питання дослідження, отримано висновок, що зі статистичної точки зору рецидивна злочинність неповнолітніх після відбування покарання у виховних колоніях не може суттєво впливати на стан рецидивної злочинності в цілому. Навіть якщо майже всі звільнені знову вчинять злочини, то це становитиме близько 100 випадків особистого кримінального рецидиву, що не досягає навіть третини відсотка осіб, які вчинили повторні кримінальні правопорушення протягом 2018 р. Статистично вираховати вплив рецидивних злочинів цієї категорії неповнолітніх на рівні рецидивної злочинності в цілому немає можливості через відсутність суттєвого статистичного масиву. Обґрунтовано висновок щодо зниження впли-

ву результатів діяльності виховних колоній на стан рецидивної злочинності. Пов'язані з відбуванням покарання детермінаційні зв'язки рецидиву злочинності повнолітніх і злочинності неповнолітніх переходять із сфери пенітенціарного виховного впливу на засуджених неповнолітніх, що перебували в місцях позбавлення волі, у сферу пробаційного наглядового впливу, до якого нині залучено абсолютну більшість неповнолітніх осіб, що вчинили злочини.

Ключові слова: виховні колонії, умови відбування кримінального покарання, ефективність діяльності, тенденції і результати реформування, рецидивна злочинність, запобігання та протидія.

Based on the review of mass media reports and monitoring activities of human rights organizations, representatives of civil society, inspection of public authorities, the article describes the current state of activity of juvenile colonies in Ukraine. At present, there are Melitopol educational colony for juvenile women and Kremenchug, Pryluky, and Kovel educational colonies for juvenile males, in which as of January 1, 2019, 117 juveniles were sentenced to imprisonment. The actual tendencies of the reform of the system of institutions for serving juvenile criminal punishment in the form of deprivation of liberty are analyzed. The main tendencies of reforming the system of criminal institutions for minors are reducing the number of educational colonies and persons serving them punishment and improving the conditions of serving a sentence. Given the economic driving forces behind reforming the criminal-executive system, the author predicts that in a few years in Ukraine only one educational colony will remain active for men and women. Such a prospect is adequate to the current organizational and financial capabilities of the state, corresponds to trends in the development of public legal consciousness, which is reflected in the strategies of penitentiary policy and criminal-executive legislation. Answering the main question of the study, the author came to the conclusion that from a statistical point of view, recidivism of juvenile delinquents after serving sentences in educational colonies can not significantly affect the state of crime recidivism in general. In the worst case scenario, if almost all of those released will commit crimes again, it will amount to about 100 cases of personal criminal recidivism, which does not reach even one third of the percentage of those who committed repeated criminal offenses in 2018. To calculate the statistical effect of recurrent crimes this category of minors on the level of recidivism in general is not possible due to lack of significant statistical array. It is substantiated the conclusion about the reduction to insignificant values of the impact of activity of juvenile colonies on the state of crime recidivism. Determination links related to the punishment of juvenile delinquency and juvenile delinquency come from the penitentiary educational impact on convicted juveniles in detention, in the sphere of probationary oversight, to which at the moment an absolute majority of juvenile offenders are involved crimes

Key words: juvenile colonies, conditions of serving criminal punishment, efficiency of activity, trends and results of reformation, crime recidivism, prevention and counteraction.

Постановка проблеми. Серед громадськості та науковців кримінологічного кола завжди була актуальною й до певної міри аксіоматичною думка про те, що стан рецидиву злочинності дорослих значною мірою визначається або корелюється зі станом ефективності роботи виховних колоній для неповнолітніх, а недоліки й низька результативність роботи цих установ входять до детермінаційного комплексу та системи відтворення кримінальних правопорушень. Проте ознайомлення з реальним станом діяльності виховних установ і процесами, які відбуваються в державній кримінально-виконавчій системі, змушують поставити під сумнів ці традиційні для кримінологів і пенітенціаристів твердження.

Стан опрацювання проблематики. Вплив на показники рецидивної злочинності умов і порядку відбування неповнолітніми покарання у вигляді позбавлення волі та ефективності діяльності кримінально-виховних колоній завжди були предметом сучасних кримінологічних і пенітенціарних досліджень. Найбільш вагомі наукові розробки в цій сфері виконали такі вітчизняні вчені: В.С. Батиргарєєва, І.Г. Богатирьов, Т.А. Денисова, О.Г. Колб, Н.С. Юзікова, Д.В. Ягунов, І.С. Яковець та інші. Суттєве значення в справі аналізу фактичних проблем життєдіяльності виховних колоній мають звіти щодо аудиту діяльності виховних колоній компетентними органами, заяви керівників та інша публічна інформація Міністерства юстиції та матеріали журналістських розслідувань авторитетних ЗМІ, проведених за депутатської підтримки й прокурорського супроводу, звіти за результатами моніторингових візитів представників правозахисних груп.

Метою статті є встановлення показників залежності рецидивної злочинності від сучасного стану та ефективності діяльності кримінально-виховних установ, визначення подальших перспектив реформування установ відбування неповнолітніми кримінальних покарань у вигляді позбавлення волі.

Виклад основного матеріалу. З метою наближення системи виконання кримінальних покарань до європейських стандартів, поліпшення функціонування виховних установ, 2016 р. уряд започаткував реформу пенітенціарної системи [1]. Відповідно до кримінально-виховних установ реформа обмежилась переважно організаційно-управлінською оптимізацією їх діяльності. Основним результатом оптимізації стало радикальне скорочення кількості виховних установ відбування кримінальних покарань у вигляді позбавлення волі. Станом на січень

2019 р. законсервовано 18 виховних установ, а в 4 поки ще дієвих виховних колоніях України залишилось усього 117 неповнолітніх, засуджених до позбавлення волі. Сьогодні працюють одна Мелітопольська виховна колонія для неповнолітніх жіночої статі й 3 виховні колонії для неповнолітніх чоловічої статі: Кременчуцька, Прилуцька, Ковельська [2].

Процес скорочення кількості виховних колоній є досить природним і відповідає загальнодержавній тенденції скорочення осіб неповнолітнього віку, яким суди призначають покарання у вигляді позбавлення волі в якості запобіжного заходу на мінімально необхідний термін. Теоретичне обґрунтування оптимізації процесу виконання кримінальних покарань [3, с. 65] пов'язано з намаганням досягнути високої ефективності реалізації кримінально-виконавчої політики щодо неповнолітніх засуджених до позбавлення волі, яка може розглядатись як співвідношення різниці поточного і минулого показників постпенітенціарного рецидиву неповнолітніх і витрат, здійснених на її реалізацію [4, с. 245]. Поки що на перше місце серед причин оптимізації діяльності кримінально-виконавчої системи виходять економічні чинники. У державному бюджеті не вистачає коштів на утримання установ виконання покарань, тому витрати на утримання виховних колоній уряд намагається привести до «економічно обґрунтованих». Так, якість забезпечення виконання вимог кримінально-виконавчого законодавства стала не основним завданням, адже мова йде про фізичне виживання системи виконання кримінальних покарань, пов'язаних із позбавленням волі.

Формування схильності до рецидиву має своє коріння в сімейно-побутовому оточенні, відсутності нормального батьківського піклування й нагляду, педагогічній та соціальній занедбаності засуджених неповнолітніх. Більше 90% засуджених – діти з малозабезпечених і неповних сімей, вихованці інтернатів, батьки яких були позбавлені батьківських прав, мають судимості та проблеми соціалізації. Становлення рецидивної спрямованості особистості неповнолітніх продовжується одразу, як тільки вони потрапляють до СІЗО, де має неабиякий вплив кримінальна злочинна субкультура дорослих злочинців. Це відбувається через те, що неповнолітніх утримують у суміжних приміщеннях із досвідченими злочинцями. Із цього приводу неодноразово висловлювався заступник міністра юстиції Денис Чернишов, що виконавча система з матеріально-технічних причин переповнення приміщень СІЗО не може забезпечити повну ізоляцію, тому

інформаційний обмін і фізичне кримінальне спілкування має місце. Ступінь зараженості свідомості неповнолітніх засуджених чоловічої статі ідеалізованими стереотипами кримінальної субкультури й відповідною атрибутивною символікою (специфічна мова, татуювання, стиль поведінки та спілкування, життєві інтереси й плани) дуже високий, відображає рецидивно орієнтовану життєву позицію, глибоку кримінальну спрямованість особистостей неповнолітніх засуджених, які знаходяться у виховних установах за неодноразове вчинення тяжких злочинів [5]. Очевидно, що система пробації стосовно таких злочинців не є ефективною ні з позицій соціального контролю, ні з позицій соціально-педагогічного виправного впливу. За суб'єктивними оцінками самих засуджених, вони не відкидають можливість у майбутньому пов'язати свій спосіб життя з кримінальною діяльністю і вчиненням нових кримінальних правопорушень, висловлюють певний фаталізм життєвих перспектив, що можуть призвести їх до рецидивних злочинів.

Проте й сама система виконання кримінальних покарань щодо неповнолітніх, як і вся кримінально-виконавча служба в результаті безсистемного реформування, знаходиться, на думку управління, у шоківому стані, стані помірної дезорганізації. Отримані в результаті скорочення й закриття великої кількості виховних колоній кошти не використано задля створення стандартних європейських умов відбування кримінального покарання, пов'язаного з ізоляцією неповнолітнього засудженого від суспільства. Важко зрозуміти, куди вони поділись, адже належний аудит за діяльністю державної кримінально-виконавчої служби Міністерства юстиції знаходиться в зародковому стані. Аудиторська перевірка Рахункової палати 2017 р. констатує повний безлад у процесі реформування кримінально-виконавчої системи [6]. Сьогодні становище дещо виправляється, але не докорінно, що підтверджено прокурорськими перевірками [7].

У Мелітопольській виховній колонії станом на січень 2019 р. перебувають лише 7 засуджених неповнолітніх жіночої статі з суворим життєвим досвідом і навичками аморальних та кримінальних практик, переважно корисливої й насильницької спрямованості, із низьким рівнем сімейного й батьківського піклування та захисту, що також певним чином вплинуло на ймовірність потрапляння до колонії. Умови відбування покарання, за показниками якості побуту й відношення вихователів, більш схожі на умови дитячого оздоровчого літнього табору або інтернату, що створює належні умови виправлення та соціальної адаптації [8]. Засуджені працюють щоденно, опановують професію швей, отримують за роботу по 500 гривень щомісячно, навчаються в школі, бажають змінити життя на краще. у цілому ситуація щодо відбування покарання й виправлення нормальна, майже ідеальна, як для реальності нашої кримінально-виконавчої системи. Для більшості засуджених покарання – шанс розпочати нове життя. Псують картину лише фінансово-економічні показники колонії, адже витрати на утримання установи зі штатом майже в 100 службовців (більше 10 службовців на одну засуджену) навряд чи можуть задовольнити вимоги бюджетного фінансування й відповідати критеріям економічної обґрунтованості. Проте це вимушена соціальна функція держави, плата громади за наявні проблеми соціалізації неповнолітніх у суспільстві. Наявність хоча б однієї виховної колонії подібної спеціалізації – вимушений необхідний мінімум для кримінально-виконавчої системи країни. Заощаджувати й реформувати далі можливо лише в межах цієї колонії для неповнолітніх жіночої статі.

Прилуцька виховна колонія знаходиться в Чернігівській області. У колонії недостатньо працівників, не вистачає молодших інспекторів та вартових, хоча зараз там працює 144 співробітники. Покарання відбувають 48 неповнолітніх засуджених, тобто на одного засудже-

ного припадає три працівники колонії. У цілому колонія розрахована максимально на 600 засуджених. 2018 р. установа витратила 436 000 гривень на закупівлю продуктів харчування, годують засуджених краще, ніж у колоніях для дорослих. Три мільйони гривень витрачено на оплату комунальних послуг, адже тут розташовано величезні надлишкові приміщення: гуртожитки, школа, склади, промзона тощо. Кошти виключно бюджетні, прибутку від виробництва колонія не має: підприємство колонії, що займається фасуванням торф'яних брикетів, значного прибутку не приносить, проте дозволяє виплачувати щомісячно плату засудженим у розмірі 1000 гривень щомісячно за 2–3 години щоденної праці, що є досить пристойним заробітком для неповнолітніх засуджених в умовах виховної колонії. Більш кваліфікованої праці запропонувати засудженим неможливо, бо підприємці-контрагенти не розміщують у виховних колоніях складне виробництво та остерігаються з різних причин офіційно співпрацювати з підприємствами колоній. У школі два класи, вісім учителів, що не дозволяє забезпечити повноцінне навчання, та й засуджені не мають особливого бажання здобувати освіту. Формальний консенсус між учнями та вчителями щодо змісту навчального процесу виглядає так: усі приходять на заняття за принципом «голове не результат, а участь». Педагогічний супровід виправлення засуджених обмежується навчанням у школі, періодичними співбесідами з представниками адміністрації, практикою дисциплінарних стягнень та заохочень, хоча формально-паперове забезпечення процесу виправлення звичайно ведеться вправно.

Позитивні наслідки реорганізації державної кримінально-виконавчої служби частково вплинули на функціонування Кременчуцької виховної колонії, хоча проблем залишається дуже багато. 2017 р. в колонії виявлено підпільне виробництво з шиття білизни для дітей та фактично не обліковане виробництво з переробки волоських горіхів, які приносять адміністрації закладу чималу неправомірну вигоду. Це слугує прикладами використання безоплатної примусової праці засуджених. Зараз ці порушення законодавства щодо оплати й умов праці засуджених усунуто. Поліпшуються санітарно-гігієнічні умови відбування покарання, проживання в гуртожитку та харчування. На виробництві засуджені протягом 3 годин склеюють подарункові пакети та збирають ритуально-похоронні квіти. У цілому з замовленнями на виробництві також виникають великі труднощі, проте робітник (засуджений) отримує 1000–1500 гривень щомісячно залежно від виробітку. Засуджені відбувають покарання терміном від 3 до 8 років позбавлення волі переважно за тяжкі злочини: убивства, бандитизм, розбої, пограбування, спричинення тяжких тілесних ушкоджень, багатоепізодні крадіжки, незаконне заволодіння транспортними засобами тощо. Позитивно впливає на можливість уникнення рецидиву наявність у колонії професійно-технічного училища. Школа, де функціонує лише один клас, навпаки не дає належних знань для складання ЗНО й подальшого навчання, об'єктивно не сприймається засудженими й персоналом як необхідний елемент виправлення й відбування покарання. Перспективи зайнятості й самозабезпечення матеріальними коштами на життя після звільнення мають лише ті засуджені, які здобувають у колонійському ПТУ робітничі спеціальності, затребувані в цивільному житті: зварювальника, теслі тощо. Педагогічний і соціально-психологічний супровід виправлення й соціальної адаптації засуджених неповнолітніх стандартно формалізований, жорстко підпорядкований, якщо не сказати замінений, вимогам виконання правил внутрішнього розпорядку установи, дисципліни, виконання санітарно-гігієнічних вимог, присутності на навчанні й бажання працювати. Ці маркери покладено в основу оцінки майбутньої рецидивно-небезпечності. Мова не йде про якісь новаторські сучасні

методики пенітенціарної педагогіки та психології, виховний процес мало чим відрізняється від виправного процесу в колоніях для дорослих з невмирущими «гуманістичними радянськими традиціями», що отримали сучасне українське ідеологічне наповнення: музей старожитностей, куточки патріотичного виховання тощо.

Економічні показники утримання колонії також викликають неприємне здивування. У колонії відбуваються покарання 38 засуджених, яких «виховує» 131 член персоналу, на заробітну плату якого держава витратила понад 17 млн. гривень, а загальне утримання колонії склало за 2018 р. 21 мільйон гривень, тобто 545 000 гривень на рік на кожного засудженого. Суми вражаючи. За ці кошти в умовах наглядової пробації без ізоляції в колонії можна було б змінити місце проживання неповнолітнього, утримувати персонального інспектора-куратора пробації, виділяти пристойну суму на проживання й харчування неповнолітнього та його навчання в ПТУ або коледжі, а згодом на накопичений залишок цієї суми з урахуванням призначеного судом терміну відбування покарання навіть придбати на вторинному ринку нерухомості мінімальне житло. На наш погляд, така перспектива могла б утримати й врятувати багатьох засуджених до позбавлення волі від рецидиву кримінального правопорушення. Чинна система фінансування спрямована не на вирішення проблеми виховання неповнолітніх засуджених та запобігання випадкам рецидиву злочинів, а на забезпечення роботою персоналу виховної колонії та всієї кримінально-виконавчої системи, замороження інституційного статусу установи.

Ковельська виховна колонія територіально входить до Волинської області. Низку недоліків у діяльності колонії 2017 р. виявили журналістські розслідування за підтримки депутатів Верховної Ради [8]. Відомо про скарги засуджених на погане харчування. На виробництві виготовляють дерев'яні піддони під різні товари, формують надгробки з бетону. Робота важка, не дитяча, заробітна плата залежить від виробітку. Зафіксовано порушення в обліку результатів роботи з метою зниження заробітних плат засудженим. Відслідковано, що адміністрація не сприяла встановленню нормальних не насильницьких відносин між засудженими, а в певних випадках користувалася впливом інших засуджених з метою досягнення управління поведінкою окремих осіб, що не виконують вимоги адміністрації. Зареєстровано випадки необгрунтованого надмірного насильства з боку персоналу адміністрації щодо засуджених за порушення правил внутрішнього розпорядку. У результаті прокурорських перевірок за заявами журналістів ці недоліки усунуто. Проте виникає питання, чому цими проблемами не переймаються контролюючі органи Міністерства юстиції, територіальні депутати й журналісти, піклувальна та педагогічна ради колонії, місцева спостережна комісія, обслуговуючий колонію священнослужбовець, громадськість.

Економічна обгрунтованість існування цієї виховної колонії як окремої установи й одиниці бюджетного фінансування також не піддається нормальному розумінню, особливо в співвідношенні до змісту і якості корекційно-виховного процесу відбування покарання. На 39 засуджених припадає 118 представників адміністрації, тобто співвідношення один до трьох. Педагогічний персонал складає менше 20%, професійно-технічним спеціальностям засуджених не навчають через відсутність спеціалістів, залишилася лише шкільна освіта. Заняття в школі учні регулярно пропускають, навчання формальне, навички читання, письма та знання зі спеціальних предметів не відповідають мінімальним програмним вимогам шкільної програми випускних класів середньої освіти, а в окремих засуджених і початкової освіти. Бажання й мотивація навчатись у засуджених відсутні майже повністю, що є наслідком минулого криміналізованого життєвого досвіду й викривлених уявлень про цінності, моральні

й матеріальні особистісні пріоритети, життєві інтереси. Так, адміністрація заохочує «стаханівську» працю на виробництві й індиферентно ставиться до результатів навчання, дотримуючись мінімальних показників виправлення й адаптації як критеріїв успішності та виховного ефекту відбування покарання. Усі засуджені працюють на виробництві не менше 3 годин щоденно, отримуючи за місяць 200–300 гривень заробітної плати: як за радянських часів – «план понад усе», а колонія більше відповідає назві трудової, а не виховної установи.

Зауважимо, що останнім часом відбувається звуження поля застосування й потреби наукових знань та методичних розробок щодо організації та соціально-педагогічного супроводу, психологічного забезпечення виховання неповнолітніх засуджених до позбавлення волі, що тягне за собою процес деградації відповідної частини ювенальної пенітенціарної педагогіки, психології і в цілому пенітенціаристики як галузі знань. Зникає державне й соціальне замовлення на підготовку спеціалізованими вищими навчальними закладами кваліфікованих спеціалістів, компетентних у сфері виконання кримінальних покарань у вигляді позбавлення волі щодо неповнолітніх [6].

Кримінально-виконавча служба та службовці, які очікують наступної хвилі скорочень і звільнень, не займаються глибоким та системно спланованим процесом виховання і ресоціалізації засуджених неповнолітніх. Процес виправлення неповнолітніх засуджених формалізований заповненням необхідних паперів, трудоzайняттю чи трудовикористанням, дисциплінарною практикою замість наповнення розумною та цілеспрямованою (відповідно до віку й ступеня соціальної занедбаності) соціально-педагогічною й психокорекційною роботою, спрямованою на розвиток особистості. Складні й глибоко опрацьовані науковцями та практиками методики супроводу індивідуальної корекції особистості, методики прогностування очікувань рецидиву злочинів від неповнолітніх засуджених після звільнення зведено до простих педагогічних прийомів та індикативних показників. Основне завдання – утримання в більш-менш пристойних санітарно-гігієнічних умовах і матеріальному забезпеченні, без порушення дисципліни й порядку відбування покарання, заповнення вільного часу навчанням або трудовою діяльністю. Основний показник виправлення – беззаперечне виконання всіх вимог адміністрації, дисципліна, охайність, ввічливість, добрі показники в роботі (за її наявності). Викривленим з огляду на законодавчо визначені завдання виконання кримінальних покарань щодо неповнолітніх видається співвідношення між педагогічними колективами, що складають не більше 20%, і адміністративним персоналом колоній, тимчасом як основне навантаження з корекційного супроводу виховного процесу повинно концентруватись саме в роботі педагогів, психологів, інспекторів-вихователів тощо.

Висновки. Зважаючи на економічні рушійні сили реформування кримінально-виконавчої системи, можна спрогнозувати, що через декілька років в Україні залишаться дієвими лише по одній виховній колонії для осіб чоловічої та жіночої статі. Очевидно, що така перспектива не тільки відповідає організаційним і фінансовим можливостям держави, але й збігається з тенденціями розвитку суспільної правової свідомості, що періодично знаходить відображення в стратегіях пенітенціарної політики й кримінально-виконавчому законодавстві.

Відповідаючи на основне питання цього дослідження, доходимо висновку, що зі статистичної точки зору, рецидивна злочинність неповнолітніх після відбування покарання у виховних колоніях не може суттєво впливати на стан рецидивної злочинності загалом. Навіть якщо майже всі звільнені знову вчинять злочини, то це становитиме близько 100 випадків особистого кримінального рецидиву, що не досягає навіть третини відсотка осіб, які вчинили

повторні кримінальні правопорушення протягом 2018 р. [9]. Статистично врахувати вплив рецидивних злочинів цієї категорії неповнолітніх на рівні рецидивної злочинності в цілому немає можливості через відсутність суттєвого статистичного масиву. Обґрунтовано висновок щодо зниження впливу результатів діяльності виховних колоній на стан рецидивної злочинності. Пов'язані з відбуванням

покарання детермінаційні зв'язки рецидиву злочинності повнолітніх і злочинності неповнолітніх переходять із сфери пенітенціарного виховного впливу на засуджених неповнолітніх, що перебували в місцях позбавлення волі, у сферу пробаційного наглядового впливу, до якого нині залучено абсолютну більшість неповнолітніх осіб, що вчинили злочини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Деякі питання оптимізації діяльності центральних органів виконавчої влади системи юстиції: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 травня 2016 р. № 343. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/343-2016%D0%BF>.
2. Тюремний портал URL: http://ukrprison.org.ua/department_institutions/.
3. Яковець І.С. Теоретичні та прикладні засади оптимізації процесу виконання кримінальних покарань : монографія. Харків : Право, 2013. 340 с.
4. Кернякевич-Танасійчук Ю.В. Кримінально-виконавча політика України : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2019. 336 с.
5. Що відбувається у колоніях для неповнолітніх і як підлітків примушують працювати. *Ліга корупції*. Випуск 23. ТК «112 Україна». 1.3.2019. URL: <http://tv.112.ua/novosti-kanala/...-4823371.html>.
6. Звіт про результати аудиту ефективності використання Міністерством юстиції України бюджетних коштів, виділених на забезпечення функцій у сфері виконання кримінальних покарань та пробації. Затверджено рішенням Рахункової палати від 27 червня 2017 р. № 13-3. Київ, 2017. 46 с. URL: http://Zvit_13-3_2017.pdf.
7. УДУ «Кременчуцька виховна колонія» знайшли ряд порушень під час перевірки додержання прав та інтересів дітей. *Кременчуцька газета*. 15.01.2019 р. URL: [https://kg.ua/news/prokuratura-oblasti-znayshla-ryad-porushen-pid-chas-perevirki-doderzhannya-prav-ta-interesiv](https://kg.ua/news/prokuratura-oblasti-znayshla-ryad-porushen-pid-chas-perevirki-doderzhannya-prav-ta-interesiv-ditei).
8. Мелітопольська виховна колонія – місце, где ликвидированы «понятия». URL: https://www.mv.org.ua/news/148927-melitopolskaja_vospitatelnaja_kolonija-mesto_gde_likvidirovani_ponjatija.html.
9. Гроші на вітер, або Чому з виховних колоній виходять рецидивисти. *Ліга корупції*. 3.3.2019. URL: <https://ua.112.ua/statji/hroshi-naviter-abo-chomu-z-vykhovnykh-kolonii-vykhodiat-retsdyvisty-482282.html>.
10. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень – грудень 2018 р. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113653&libid=100820&c=edit&c=fo.

УДК 343.37

СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

SUBJECTIVE CHARACTERISTIC OF CRIMES IN THE SPHERE OF BANKING ACTIVITY: THEORETICAL ASPECT¹

Клочко А.М.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри міжнародних відносин
Сумського національного аграрного університету*

Дігтяр А.О.,

*аспірант кафедри міжнародних відносин
Сумського національного аграрного університету*

У статті проаналізовано суб'єктивні ознаки злочинів у сфері банківської діяльності, що має практичне значення для їх кваліфікації та вдосконалення кримінального законодавства щодо гарантування безпеки сфери банківської діяльності країни, а також організації відповідних заходів правоохоронних органів, спрямованих на їх попередження, виявлення та розкриття. Запропоновано авторське розуміння поняття злочинів у сфері банківської діяльності як системи умисних суспільно небезпечних діянь, спрямованих на заволодіння фінансовими ресурсами банківських установ або їх клієнтів, що можуть бути вчинені в процесі здійснення банківських операцій чи з їх використанням суб'єктами злочинів у сфері банківської діяльності. Здійснено класифікацію цих злочинів з урахуванням їхнього спільного родового об'єкта – суспільних відносин, що складаються у сфері банківської діяльності. З'ясовано, що суб'єктивна сторона злочинів у сфері банківської діяльності, як правило, характеризується умисною формою вини, та супроводжується корисливими мотивами. Узагальнено суб'єктивні ознаки злочинів у сфері банківської діяльності з урахуванням запропонованої авторами класифікації цих діянь. Акцентовано, що чинне кримінальне законодавство України не містить роз'яснень щодо змісту термінів окремих кримінально-правових норм. Зокрема, мова йде про «пов'язаних з банком осіб», що застосовується в ст. 220¹ та 220² Кримінального кодексу України. З'ясовано, що коло спеціальних суб'єктів злочинів у сфері банківської діяльності повинно бути конкретизоване, оскільки безпосередні об'єкти окремих складів злочинів обмежено відносинами у сфері банківської діяльності. Проте законодавець не завжди дотримується такої тенденції, що в певних випадках дозволяє зловживати зацікавленим особам та розширювати коло спеціальних суб'єктів окремих кримінально-правових норм. Зокрема, мова йде про «пов'язаних з банком осіб» та можливості Національного банку України розширювати коло цих осіб. Зроблено висновки, що сучасний стан сфери банківської діяльності характеризується низкою негативних показників, таких як високий рівень криміналізації, низька ефективність нормативно-правової бази, яка забезпечує захист банківського сектору. Наголошується, що в сучасних інтеграційних умовах найважливішою складовою забезпечення охоронної функції держави є гарантування економічної безпеки, складовою якої є безпека сфери банківської діяльності.

Ключові слова: система злочинів у сфері банківської діяльності, суб'єктивна сторона, суб'єкт злочину, спеціальний суб'єкт злочину.

¹Робота виконана в рамках проекту для молодих вчених 2017р.: «Удосконалення законодавства України щодо забезпечення безпеки сфери банківської діяльності в умовах євроінтеграції: економіко-правовий аспект» (№ держ. реєстрації: 0117 U 006531).